

# ПУТЕВИМА РЕЧИ

Зборник радова у част Даринки Гортан Премк

*Уредник:*

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд  
2017.

**Наташа С. Вуловић**

Институт за српски језик САНУ  
Београд

## ПРИНЦИПИ И МЕТОДЕ ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ОБРАДЕ ФРАЗЕОЛОШКЕ ГРАЂЕ У ОПИСНОМ РЕЧНИКУ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА \*\*

У раду се разматрају начини и проблеми лексикографске обраде фразеолошке грађе у највећем описном речнику савременог српског језика (Речнику САНУ) и примена фразеографске кодификације. Како се фразеолошке јединице разликују од лексема по начину формирања и семантичкој специфичности, предмет истраживања јесте и однос задатих параметара обраде ових лема и лексикографске праксе, кодификација / некодификација структурно-граматичких варијаната, као и присуство / одсуство функционално-стилистичке квалификације.

*Кључне речи:* фразеолошка грађа, фразеографска кодификација, идентификација, селекција, квалификативи, дефиниција

Савремена проучавања у фразеологији показују изражену тенденцију ка синтетизовању теорије и лексикографске праксе, чији су предмет обраде и јединице фразеолошког нивоа (фразеолошке јединице, фразеологизми, фраземе<sup>1</sup>). Развој теорије фразеологије довео је до стварања фразеографије, као гране која изучава проблеме теоријске и практичне интерпретације фразеолошке грађе у речницима различитог типа (општим – дескриптивним, фразеолошким – једнојезичним, двојезичним, вишејезичним, идеографским, аксиолошким, лингвокултуролошким и сл.)<sup>2</sup>, односно принципе

---

\* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs ; nativa8@gmail.com

\*\* Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

<sup>1</sup> Наведени термини користе се као синоними у раду.

<sup>2</sup> У другој половини 20. века фразеолози су истицали потребу да се фразеолошки део не посматра само у улози додатка у речничком тексту посвећеном лексеми, већ да

теорије и праксе састављања фразеолошких речника. Лексикографија и фразеографија су блиско повезане, с тим што је лексикографија општија, старија и дубља по карактеристикама описиваног материјала, док се фразеографија развија тек последњих 50–60 година, појављивањем великог броја речника и научних зборника посвећених фразеографији.<sup>3</sup>

Специфична природа фразеолошких јединица подразумева сложеност структурног облика, компликативност фразеолошке семантике<sup>4</sup>, проблеме глобалног / компонентног значења и др. одлика које их разликују од осталих језичких јединица. Те одлике долазе до изражаја и у пракси, садржане у задацима који се постављају пред лексикографа, а тичу се питања идентификације и селекције фразеолошког материјала, затим описа и утврђивања међусобних системских веза, како синтаксичких, тако и семантичких.

Лексикографска интерпетација фразеолошких јединица, традиционално укључених у речнике општег типа под одредницама које су њихове лексичке компоненте, намеће ограниченост у откривању семантике и језичких особености тих јединица. Анализа специфичности структуре фразеолошког значења, као и граматичких особености показује да на избор принципа описа (обrade) утичу многи фактори, који нису потпуно истоветни у дескриптивном општем речнику и/или у фразеолошком речнику. Ту спадају: прецизирање општих захтева, идентификација, селекција и тумачење (дефиниција), обим фразеолошког значења, структурна организација фраземе, однос ка опредељењу лексичко-граматичких категорија, парадигматска функција и сл. У случају израде фразеолошких речника различитих типова тај списак је знатно дужи и тиче се питања и захтева фразеографске кодификације (Бушуј 2010: 47–52).

Предмет овог рада јесте начин обраде фразеолошких јединица у тезаурусном Речнику САНУ, који несумњиво најпотпуније представља лексику српског језика<sup>5</sup>. У њему су различити начини обраде фразеолошке грађе, од

---

може постати самосталан предмет изучавања лексикографије (Бапкин 1971: 37). Од тада се све већи број радова бави фразеографским питањима.

<sup>3</sup> Посебно се проблемима фразеографије (превасходно словенских језика) посвећују поглавља научног зборника „Проблеми историје, филологије, културе”, који се објављује у оквиру пројекта Руске академије наука и Универзитета у Магнитогорску. До сада су објављена два једнојезична фразеолошка речника српског језика (Матешкић 1982; Оташевић 2012), као и већи број двојезичних (српско-енглески, српско-немачки, српско-француски и др). У руској фразеографији највећи број издања до сада има фразеолошки речник А. И. Молоткова (исп. Молотков 1967).

<sup>4</sup> О настанку и значењу термина „(конотативна) компликативност” в. у Вуловић 2016: 382.

<sup>5</sup> О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (Речника САНУ, РСАНУ) као тезаурусу в. Вуловић и др. 2008. Питањима лексикографске обраде фразеолошке

којих ћемо се овде бавити оном најбројнијом скупином, презентованом у последњем делу речничког чланка<sup>6</sup>, дефинисаном у Упутствима за израду РСАНУ: „Изрази се дају после свих значења у засебном пасусу, са ознаком Изр.” (Упутства, чл. 73)<sup>7</sup>. Занимљив је податак да број одредница у једном тому РСАНУ под којима се бележи део речничког чланка (Изр.) у просеку износи нешто више од 800 (нпр. први том има 824, трећи – 818, дванаести – 816), док је у 18. тому (оповргавање – оцарити) тај број најнижи (250), а у 19. тому (оцат<sup>1</sup> – петогласник) натпросечно висок (924). То се може објаснити не само разликом у укупном броју одредница у ова два суседна тома (8500 / 11500<sup>8</sup>), саставом лексике одређеног почетним словом (крај слова О и почетак слова П), већ и великим бројем покрајинских лексема у 18. тому које немају забележену развијену продуктивну фразеолошку улогу. Међу лексемама као одредницама у 19. тому налази се велики број фразеолошки веома продуктивних лексема које припадају општем лексичком фонду српског језика, као што су: *оштар*, *падати*, *папет* (112 израза и 26 пословица), *папетан*, *пап*, *пара*, *пас*, *пасји*, *певати*, *песма*, *пет*, *пета* и сл. Примери који су наведени у овом раду преузети су баш из та два тренутно најскорије објављена тома.

Идентификација и селекција фразеолошке грађе. Важно питање фразеографије које треба решити помоћу теоријских основа јесте одређивање поимања и идентификације фразеолошког материјала, успостављање његових ограничења, семантичких и структурних особености итд. Одабир и навођење фразеолошке грађе (идентификација и селекција) подразумевају фразеографске критеријуме који оправдавају уврштавање вишелексемних спојева. Тако би неке од наведених колокација: *осим тога* („каже се кад се у говору на оно што је претходно речено додаје још нешто”); *без основа (основе)* („без реалног, стварног, правог основа, неосновано”); *на основу (нечега)* („ослањајући се на нешто, полазећи од нечега као основа према нечему”); *јеси ли ти папетан?!* („обично у чуђењу ’каже се као реакција на нечију изјаву или поступак који по оцени (са)говорника није разборит”); *певати нпр. Тоску* („глумити улогу Тоске певајући арије из истоимене опере”) и сл., могле бити сврстане у специјализоване речнике. Такви спојеви припадају самој периферији фразеологије у ширем смислу

---

графје у речницима српског језика (описних и фразеолошког Ј. Матешића) посвећена су два рада: в. Мршевић-Радовић Д. 1982 и Дешић 2014.

<sup>6</sup> О једном начину навођења „сталних спојева и синтагми” (Упутства, чл. 28) као „само у изразу (изразима)” в. у: Лазић-Коњик, Милошевић 2011: 20–24.

<sup>7</sup> Овом приликом неће бити речи о делу речничког чланка са квалификатором НПосл., то треба да буде тема посебног рада, који би обухватио њихову идентификацију кроз однос фразеологије и паремиологије.

<sup>8</sup> Подаци о броју одредница преузети из: Милошевић 2011 и Вуловић 2014.

(према најобухватнијим поделама<sup>9</sup>) или пак излазе из њених оквира, те уз испуњавање критеријума устаљеног репродуковања и евентуалне експресивности<sup>10</sup> имају само комуникативну, прагматичку функцију примарне номинације, као многе дискурсне форме.

У поређењу с првим томовима РСАНУ, примећује се већа заступљеност устаљених поређења уз одредничке лексеме – нпр. *гладан као пас* (нема забележеног варијантног облика с лексемом *вук*), *радити као пас* (није забележен облик *радити као коњ*). Навођење устаљених поређења и поредбених фразеологизама, такође уз фразеографску кодификацију, обогаћује овај део речничког чланка. На пример, то значи да се у оквиру израза могу наводити устаљена поређења која осим сликовитости и експресивности морају бити конвенционална, општа, тј. мора бити потврђено њихово постојање у колективном језичком изразу (исп. Мршевић-Радовић 1987: 93).

Употреба квалификатива. Увидом у грађу представљену квалификатором *Изр.* (израз) уочљиво је најпре навођење термилошких синтагми, а потом издвојених фразеологизираних именичких синтагми (в. нпр. код лексеме *оружје*), па различитих устаљених структурно-семантичких вишелексемних спојева (предлошко-падешке, глаголско-именичке и реченичне конструкције), које осим фразеологизама садрже и облике који спадају у предмет проучавања фразеологије у ширем смислу (ту су: перифразе, изрази, поздрави, клетве, узречице, блаже псовке итд.)<sup>11</sup>. Термилошке синтагме (у примарном значењу) нису предмет проучавања фразеологије, док савремена истраживања испитују однос фразеологије и терминологије у случајевима полисемије и када је секундарно значење термина настало фразеологизацијом, па се такве форме називају термин-фраземе, терминофразеолошке синтагме, фразеотермини и сл.<sup>12</sup> Навођење термилошких синтагми из различитих области науке, технике или културе чини Речник САНУ богатим извором грађе за термилошка проучавања српског језика.

<sup>9</sup> Исп. нпр. Бургерову поделу фразеолошких јединица у: Вуловић 2015: 22, 24.

<sup>10</sup> Разматрајући са контрастивног плана идентификацију ф. јединица у односу на др. вишелексемне спојеве у двојезичној лексикографији, Д. Шипка је узимао у обзир статус лексеме, честоћу, варијабилност, параметре рецепције и продукције (Шипка 1998: 67–70).

<sup>11</sup> То се може видети на примерима обраде појединих одредница које имају сва три дела (нпр. *песма*), док неке имају само термилошке синтагме (англицизам *парк*) или немају термилошки део (нпр. *пас*, јер двоексемни називи за врсте паса углавном не садрже лексему *пас*).

<sup>12</sup> На пример, в. у: Мечковска 1977: 7–11; Петровна 2013: 41–47.

У појединим примерима изостављен је квалификатор, као у случају терминолошке синтагме *орбитална опсерваторија*, где би требало ставити квалификатор астр. (астрономија). Слично је и код терминолошке синтагме *опсадно стање* („изузетне, ванредне мере када војска преузме власт у неком граду, покрајини или држави, којима се обично сужавају слободе и права грађања а намећу одређене обавезе”), која припада правно-политичкој терминологији (правн. пол.). У истом случају, изостављено је секундарно значење ове синтагме које је настало семантичком трансформацијом и издвајањем имплицитне семе „страх, паника”, а које је фразеолошко и припада разговорном стилу савременог српског језика: „напета атмосфера, стање појачане напетости и страха”. (Нпр. *Због лоших вести родитељи су избезумљени, па је у нашој кући данима опсадно стање*). Што се тиче обраде „синтагматских израза”, у Упутствима (чл. 105) стоји: „Од синтагми треба добро разликовати синтагматске изразе. То су спојевачи речи у којима 1) једна реч или цео израз има померено или промењено значење, односно 2) такви спојевачи који сами по себи имају неки нарочити смисао”. Тиме су они издвојени од терминолошких синтагми.

У вези са употребом квалификатива у овом делу речничког чланка који се односи на фразеолошку грађу треба бити опрезан, али и јасно маркирати значења где год је то омогућено. Осим репродуктивности, устаљености, релативне стабилности, фразему одликују и важне карактеристике као идиоматичност, експресивност и секундарна номинација. Експресивно-комуникативна функција је код ових језичких јединица хипертрофирана (Мокијенко 1996: 45). Опрезност се односи на нерегуларну употребу квалификатива фиг. (фигуративно) и /или експр. (експресивно, у употреби од 8. тома) уз значење фраземе, чиме се ствара својеврсни „фразеографски плеоназам”. Тако је под глаголском одредницом *остајати* обрађено значење конструкције *не остајати дужан* уз неоговарајући квалификатив: „фиг. 1) (некоме) узвраћати истом мером; 2) (нечему) обилато уживати, конзумирати” или испред значења синтагме *палица власти* (фиг. „апсолутна власт, апсолутна моћ, сила власти над неким”)<sup>13</sup>. Пропуст другог наведеног типа илуструје навођење квалификатора експр. код значења израза *очистити зубе, уста* („експр. појести или попити нешто мало, укусно ради постизања задовољства”). Што се тиче јасног маркирања, као пример може послужити дефиниција глаголско-именичке конструкције *гледати у пасуљ*, наведене под лексемом *пасуљ*: „прорицати будућност, гатати гледањем у зрна пасуља”. Како се дефиницијом и примерима бележи својеврсна културолошка информација, било би корисно

<sup>13</sup> О фигуративним значењима и употреби квалификатива фиг. при лексикографској обради лексема у речницима дескриптивног типа писале су Д. Гортан Премк и М. Радовић-Тешић (Гортан Премк 2014; Радовић-Тешић 2009: 45–53).

употребити квалификатор празн. (празноверно, празноверје) или бар само нар. (народно).

Квалификатори којима се врши временско или територијално раслојавање, тј. маркирање израза, као и њихова стилистичка квалификација, употребљавани су прилично често у овом делу чланка. Тако се међу терминолошким синтагмама могу пронаћи историзми (*имовна општина, крвна освета*), док би код примера као што је *узети опроштај (од некога)* у значењу „поздравити се са неким (обично надређеним или старијим)” требало да стоји квалификатив заст. („У том узе [Вук Бранковић] опроштај на кратко | Од Лазара и друге Господе, | Пак он вес’о предпријатје слатко | Извршити брзо дома оде (Поповић Ј.)”).

Квалификатори функционално-стилског раслојавања такође представљају корисно средство претраге (ир., шаљ., презр., разг., вулг., шатр. и др), указујући на то који је тип фраземе у питању (књижевни, разговорни, неутрални и др.). У примеру под глаголском одредницом *охладити* значење израза *охладити дупе* квалификовано је као вулг. (вулгарно), што је добар избор, док би за „блажу псовку” (како се овакве форме описно дефинишу у РСАНУ) *боли ме патка*, уз коју стоји квалификатор вулг., бољи избор био квалификатив жарг. (жаргон). Такође би уз изреку *један се отегао, други се протегао* требало да стоји квалификатор разг.: „каже се кад жени умре муж: ако јој је један (муж) умро, наћи ће другог”<sup>14</sup>.

Методe навођења фразеолошке јединице у описном речнику. Међу првим задацима лексикографи и фразеографи разматрају избор начина речничке презентације фразеолошког материјала, а то може бити: а) по првој, почетној компоненти у фраземи (недостатак је у томе што она може бити факултативна, често семантички незначајна за фразему); б) по централној компоненти (граматичко-синтаксички важна компонента некада може бити лексички неактивна – када је компонентна расподела фразеологизације у питању); в) формално, тј. условно или примењујући структурно-семантички принцип. Структурно-семантички принцип навођења фразеолошких јединица у речницима увео је А. В. Кунин, а о примени овог принципа навођења фразеологизма у РСАНУ и о централном месту његове лексикографске обраде писала је Д. Мршевић-Радовић (исп. Мршевић 1982: 142), препоручујући да глобални фразеологизми буду наведени под сваком сталном компонентом, а компонентни само под семантичким центром, на који би се упућивали варијантни облици. Приметивши да нема јединственог критеријума, она је истакла и препоручила тај метод као најприхватљивији, што сматрају и неки др. савремени аутори (исп.

<sup>14</sup> Такође би у дефиницију требало уврстити и употребу изреке у савременом разговорном језику која се изјављује у случајевима прекинуте емотивне везе или развода од партнера.

Алефиренко, Семененко 2009: 237). То је структурно-семантички принцип навођења којим се фразема наводи под компонентом која је константа, односно семантички центар (фокус) у компонентним фразеологизмима.

У РСАНУ је у највећем броју случајева принцип одређивања места обраде фразеологизама лексичко-граматички, ређе семантички. Наиме, изрази и фраземе најчешће се обрађују под именицом која улази у састав фразеолошке јединице, која често јесте семантички фокус, али у неким примерима и није. Понегде се глаголско-именичка фразема наводи у оквиру обраде глагола, уколико недостају код већ обрађене именице у Речнику. Тако је фразема *осветлати образ (лице)* забележена под глаголском одредницом *осветлати*, чиме је посведочена у језику, иако је није било у грађи под именицама *образ* и *лице*. Дакле, препоручује се обрада, тј. дефинисање код сваке од пунозначних речи које су у саставу ф. јединице, али се у пракси дешава да се при обради предлога у грађи појаве фраземе које нису претходно обрађене, а не могу се ни пребацити код именице која следи. На пример, код обраде предлога *под* у грађи се бележе: *упрезати се под туђа кола* („залагати се за туђе циљеве”), *под козом сисати* („наиван, лаковеран”), које би требало ипак обрадити, иако се тиме унеколико нарушава почетна концепција<sup>15</sup>. Зашто је то тако? Најпре, речници овог типа се раде дуго и на том раду се смењују како теорије, тако и генерације, трудећи се да основна начела остану једнообразна, а не знајући унапред како је фразеолошка грађа распоређена у секцијама. У ту сврху користе се и упућивања на дефиницију која је наведена под именицом. Препорука је да се значење не упућује на одредницу која је удаљена више томова уназад, јер то читаоца доводи у ситуацију да отвара више томова. Проблем упућивања уназад на већ обрађену грађу биће успешно решен када буде завршена верзија дигитализације објављених томова, која ће бити лако електронски претражива. Међутим, не препоручује се упућивање на одреднице које ће бити обрађене тек у следећим томовима, као што је код глагола *падати* библизам *печене шеве падају с неба* упућен на именицу *шева*, која ће бити обрађена тек у (прет)последњем тому РСАНУ, а пошто није наведен варијантни облик са лексемом *голуб*, он није могао бити упућен на фразему *печени голубови падају с неба*, тако да га је требало дефинисати код глагола *падати*.

**Базна фразеоформа.** Као што је напоменуто, нису исти захтеви при фразеографској обради у различитим врстама речника. Обавезне компоненте су: основна (базна) форма фразеолошке јединице, дефиниција и илустративни материјал употребе. Затим се ту наводе и: граматички знаци (нпр. типови синтаксичке везе, рекција), функционално-стилистичке озна-

<sup>15</sup> Ово је након разматрања тог проблема на једном од лексикографских састанака и била препорука проф. Д. Горган Премк.



ке (употребна вредност), постојећи варијантни облици. У фразеолошким речницима, у зависности од типа, налазе се и још неке факултативне компоненте као упућивања, синоними, допунски коментари, који могу бити етимолошко-историјског, књижевно-уметничког, лингвокултуролошког и сл. садржаја. У том смислу, део речничког чланка који обрађује фразеолошку грађу у РСАНУ садржи: насловну фразему, творбено-граматичке варијанте (варирање граматичких облика, гл. вида, броја и сл.), лексичке варијанте и ознаке синтаксичке везе (рекцију) и у појединим случајевима функционално-стилску ознаку (квалификатор). На пример, уп.: *сишло (отишло) му (јој и сл.) срце (душа) у пете* „много се уплашио”; *то (ово, оно) је други надеж* – разг. „то је нешто друго”; *док ти се коћавци не отегну шатр*. „док не цркнеш, док не умреш”.

При навођењу основног облика фраземе (базне фразеоформе) или израза треба водити рачуна о нормативној промени форме, о поретку распореда компонената, фиксираној форми, варијантности и унутрашњим синтаксичким везама, а то би значило и нпр. о томе да се глаголско-именичке синтагме (уколико је то у складу са језичким осећањем) наводе у инфинитиву, а у другачијим случајевима у забележеном гл. облику, али без инверзије компонената унутар тог структурног облика и уз навођење рекције (Бушуј 2010: 47–52). Навешћу неколико примера: основни облик фраземе *писати памет (некоме)* забележен је у контекстном облику *па му пиши памет* (илустративни пример: „Још ако му што пружиш да душу застави, | А оно не гледало прије љуђи, | Па мисли свак је ко и оно, | Одма ти тражи и ђевојку, | Да се с тобом пријатељи! | Па му ти пиши памет!” (Бећковић М.)). Фразеолошка јединица *пењати се на главу (душу, грбачу)* наведена је без обавезне рекције – (некоме); уместо основног облика *прати туђе пете* („понижавати се”) наведен је облик *туђе пете прати*, директно преузет из песничког примера („Да идете туђе прати пете”). Такође би уз облик *(о)пуштати трбух* требало навести и варијантни, у савременом језику чешћи облик *пустити стомак* и сл.

**Дефиниција.** При дефинисању вишелексемних конструкција као израза треба обратити пажњу на врсту устаљене конструкције (о томе да ли је у питању експресивни исказ, изрека, узречица, клетва, псовка и сл.), те формирати дефиницију у односу на те параметре. На пример, *пост му (им и сл.) се оладио!* у дефиницији је одређено као узречица, али је заправо у питању експресивна форма која се у речничкој пракси наводи као блажа псовка, што се види из примера: „Па ми реци ‘оће ли скоро рат, пос’ му се оладио” (Ђукић Д.); *гром (ад) и пакао* јесте блажа псовка којом се исказује љутња, срџба, бес, али није клетва како је то наведено у дефиницији (исп. примере: „Гром и пакао! (Замахне, да је удари)”. „Хад и пакао! Куд сам с њима пристао?” (Стерија). „Гром и пакао, девојко, то није

истина!” (Трифковић К.). „Гром и пакао! Па зашто нико не дође да човеку на време каже тако што?” (Живојиновић В.). Описна дефиниција заснива се на навођењу семантичких знакова фраземе помоћу лексема, синтагми или реченица и, према Кунину, помоћу показних заменица или указивањем на функцију фраземе и употребом конструкција као што су „служи за...” „изражава...” „употребљава се...” (Кунин 1996: 150). Лексикограф треба да буде обучен да разликује казационалну употребу фразеолошке јединице од новог значења или нијансе значења која се појавила током развоја језика, којом је унутрашња форма могла остати неизмењена или су промене диференцијалних сема довеле до издвајања значења и појаве фразеолошке полисемије.

Што се тиче упућивачке врсте дефиниције којом се читалац усмерава на већ обрађени варијантни облик фраземе, она се према лексикографским упутствима за РСАНУ исправно врши на следећи начин. На пример, под придевом *петни* стоји упућивање: *ивер не пада далеко од пања в. не пада ивер далеко од класе (под ивер изр.); освештати (некоме) масло (масла) в. светити масло (под масло изр.)* Нажалост, у неким примерима је дефиниција само упућена на лему (изр.), што смањује употребну вредност речника: *оправити (некога) на истину в. истина (изр.); оцмољити нос в. нос (изр.)* У последњем примеру, под одредницом *нос* овај израз наведен је само као *обесити (опустити, покуњити и сл.) нос*, без варијантног глагола *оцмољити*.

Илустративни примери који се наводе (према интерним упутствима: од 2 до 4) треба обавезно да садрже изворни облик и пример са фреквентнијим варијантним облицима. Велика већина фразеолошких јединица потиче из књижевног језика, док фразеолози препоручују да се при фразеографском опису за тачку ослонца бира употреба фраземе у писаном, као и у уметничком тексту, а да се као лингвистичке константе узимају основни семантички, стилистички и когнитивни знаци (Воронцова 2009: 666). Још једна напомена је важна у вези са значајем тезаурусног Речника САНУ. У савременој фразеографији објављују се и специјализовани речници с намером пружања и (лингво)културолошких информација у коментарима, које су у њима дате експлицитно (Токарева 2009: 404)<sup>16</sup>. У Речнику САНУ такве информације су изражене имплицитно. На пример, термилошке синтагме *шарено оро*, *вода од опрања*, *блажена палица*, с квалификатором етн. (етнологија, етнографија) наводе се и са примерима употребе у тексту и сферама распрострањања, што речник чини и релевантним извором грађе за етнолингвистичка и лингвокултуролошка истраживања.

<sup>16</sup> Такви су модерни речници у руској фразеографији нпр. Телия 2006 и Алефиренко, Золотых 2008.

### Закључна разматрања:

а) Фразеографска кодификација подразумева критеријуме идентификације и селекције материјала, систематизацију и интерпретацију фразеолошких јединица на семантичком, стилистичком и граматичком плану, а такође и успостављање граница устаљених форми у речницима (Бушуј 1982: 3). Према томе треба вршити одабир грађе, уз јасне критеријуме у одређивању њихове суштине, навођење тачног базног структурног облика фраземе, као и структурно-семантички принцип места обраде. Његова примена биће олакшана у електронској верзији, јер услед добре претраживости и доступности, неће бити неопходно наводити фразеолошку грађу код одредница које нису пунозначне речи, чиме ће се поштовати успостављена концепција израде РСАНУ.

б) Речничка дефиниција одражава само сигнификативно-денотативни аспект значења фраземе, тј. логички експлицира обим семантичке информације која одређује њен предметно-логички садржај и зависи од многих фактора. Стога је важно показати особености фразеолошког значења у поређењу с лексичким (пре свега експресивно-квалификативне карактеристике), прецизну употребну вредност. Конотативна макрокомпонента фразеолошког значења свакако се не може изразити до краја у дефиницијама фразеолошких речника, већ се увек изражава посредно. Али, поред тога, дефиниција треба да што тачније изрази денотативни дијапазон значења у што краћој форми. Тако је у примеру дефиниције израза *пара од урока* значење сужено („ситан неважећи новац који су деца носила против урока”), а старинске паре су носиле особе различитог узраста, нпр. деца, девојке, жене, у свим случајевима као заштиту од урока (уп. Бјеладиновић 2011: 154–155). Ова синтагма има исто значење као *заманска пара* (и њена фонолошка варијанта *земанска пара*).

в) Употребљени квалификатори у обради фразеолошке грађе у РСАНУ омогућавају маркирање и ексцерпцију како књижевних, разговорних, публицистичких, стилски неутралних, жаргонских или индивидуално-ауторску употребу, негативне или позитивно маркиране тако и терминолошких синтагми. То га чини добрим извором за проучавања у оквирима дијалекатске фразеологије, терминологије, стилистике и др.

Разматрани тезаурус као описни речник који обрађује фразеолошку грађу представља добар репрезент и полазну основу не само за израду фразеолошких речника различитог типа (класичних-описних, синонимних, историјско-етимолошких, лингвокултуролошких итд.), већ и приликом формирања фразеолошког корпуса српског језика, као и националног корпуса у целини.

## ЛИТЕРАТУРА

- Алефиренко, Золотых 2008:** Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых, *Фразеологический словарь русского языка: Культурно-познавательное пространство*, Москва: Элпис.
- Алефиренко 2009:** Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов, *Фразеология и паремиология*, Москва: Флинта, Наука.
- Бапкин 1971:** А. М. Бабкин, *Новый академический словарь русского языка*, *Перспективна Наука*, Москва.
- Бјеладиновић 2011:** Ј. Бјеладиновић, *Народне ношње Срба у XIX и XX веку. Србија и суседне земље*, Београд: Етнографски музеј.
- Бушуј 1982:** А. М. Бушуй, *Лексикографическое описание фразеологии*, Самарканд: Государственный университет.
- Бушуј 2010:** Т. А. Бушуй, *Основы современной теории контрастивной фразеологии*, *Вестник Челябинского государственного университета*, 29, Филология. Искусствоведение, 47–52.
- Воронцова 2009:** Т. А. Воронцова, *Фразеологизм в словаре и в речи*, *Проблемы истории, филологии, культуры: научный журнал РАН, ООО „Аналитик“*, Москва–Магнитогорск–Новосибирск, 666–670.
- Вуловић и др. 2008:** Н. Вуловић, М. Ђинђић, Д. Радоњић, *Реч више о Речнику САНУ, Књижевност и језик*, LV/1–2, Београд, 171–182.
- Вуловић 2014:** Н. Вуловић, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига XIX, оца<sup>1</sup> – петогласник*, *Prevodilac*, XXXIII, br. 3–4 (72), jul–decembar, Beograd: Službeni glasnik, 84–88 (приказ).
- Вуловић 2015:** Н. Вуловић, *Српска фразеологија и религија (лингвокултуролошка истраживања)*, *Монографије 23*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вуловић 2016:** Н. Вуловић, *Експресивност фразеолошких јединица с компонентом ђаво*, у: *НССУВД*, 45/1, Београд: Филолошки факултет, 381–393.
- Гортан Премк 2014:** Д. Гортан Премк, *Фигуративна значења у српској лексикографији*, Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет, 155–165.
- Дешић 2014:** М. Дешић, *Обрада израза у српској лексикографији*, Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд: Филолошки факултет, 233–248.
- Кунин 1996:** А. В. Кунин, *Курс фразеологии современного английского языка*, Москва.

- Лазић-Коњик, Милошевић 2011:** И. Лазић-Коњик, Ј. Милошевић, О лексикографској обради речи које се употребљавају „(само) у изразу” у Речнику САНУ, *Проблеми историје, филологије, културе*: научни журнал РАН, Москва–Магнитогорск–Новосибирск: ООО „Аналитик”, 20–24.
- Мечковска 1977:** Н. Б. Мечковская, К вопросу о терминах-фразамах, *Вопросы фразеологии*, Самарканд, 7–11.
- Милошевић 2011:** Ј. Милошевић, Речник српскохрватског књижевног и народног језика, том 18, *Prevodilac XXX*, br. 3–4, Београд: Сузбени гласник, 83–86 (приказ).
- Мокијенко 1996:** В. М. Мокиенко, *Проблеми фразеологическој семантики*, Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет.
- Молотков 1967:** А. И. Молотков, *Фразеологический словарь*, под ред. А. И. Молоткова, Москва.
- Мршевић 1982:** Д. Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд–Нови Сад.
- Мршевић-Радовић 1987:** Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет у Београду, Монографије, Књига LX.
- Оташевић 2012:** Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
- Петрова 2013:** Ј. П. Петрова, Термины-фраземы и профессионализмы-фраземы в языке фондового рынка, *Вестник Московского государственного областного университета, Лингвистика*, Москва, 41–47.
- Радовић-Тешић 2009:** М. Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учительски факултет.
- Телија 2006:** В. Н. Телия, *Большой фразеологический словарь русского языка: Значение. Употребление. Культурологический комментарий*, Москва: АЦТ-ПРЕСС КНИГА.
- Токарева 2009:** И. Ю. Токарева, Лингвокультурологическая информация в словаре, *Проблеми историје, филологије, културе*: научни журнал РАН, Москва–Магнитогорск–Новосибирск: ООО „Аналитик”, 403–406.
- Шипка Д. 1998:** Д. Шипка, *Основе лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Магица српска.

Nataša Vulović

PRINCIPLES AND METHODS OF LEXICOGRAPHICAL TREATMENT  
OF PHRASEOLOGICAL MATERIAL IN A DESCRIPTIVE DICTIONARY  
OF CONTEMPORARY SERBIAN

Summary

The paper deals with procedures and problems of lexicographical treatment of phraseological material in the most comprehensive descriptive dictionary of the Serbian language (Dictionary SASA) as well as with the application of phraseographic codification. As phraseological units differ from lexemes according to the way they were formed and semantic specific features, the subject of research is also the relation between the given parameters of treatment of these lemmas and lexicographical practice, codification/non-codification of structural-grammatical variants, as well as the presence/absence of functional-stylistic qualification.

*Keywords:* phraseological material, phraseographic codification, identification, selection, qualifiers, definition.